

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрел

БУХОРОДА ДАХМАИ ШОХОН – ШОХЛАР ДАХМАСИННИНГ ШАКЛЛАНИШИ

Шавкат Бобоҷонов

Осиё ҳалқаро университети доценти в.б.,

тарих фанлари бўйича фалсафа доктори

bobojonovsh2020@gmail.com

Аннотатсия: Ушбу мақолада XVI асрда Бухоро хонлик пойтахтига айлангач давлатда диний ва дунёвий ҳокимият бир-бирини қўллаб-куватлаши билан боғлиқ воқеаликлар атрофлича ёритилиб ўтилган.

Таянч сўзлар: Бухоро, Баҳоуддин Нақшбанд, амир, зиёратгоҳ.

ФОРМИРОВАНИЕ ДАХМАИ ШАХОНА - ДАХМАЯ ЦАРЕЙ В БУХАРЕ

Аннотация: В данной статье, после того как Бухара стала столицей ханства в XVI веке, подробно освещаются события, связанные с взаимной поддержкой религиозных и светских властей в государстве.

Ключевые слова: Бухара, Баҳоуддин Накшбанд, эмир, святыня.

THE FORMATION OF DAKHMAI SHAKHON - THE DAHMAI OF THE KINGS IN BUKHARA

Abstract: In this article, after Bukhara became the capital of the Khanate in the 16th century, the events related to the mutual support of religious and secular authorities in the state are covered in detail.

Key words: Bukhara, Bahauddin Naqshband, emir, shrine.

Бухоро амирлари мамлакат устидан қонуний ҳукмронлик қилиш учун иирик авлиё ва тариқат пешвоси Баҳоуддин Накшбанд мақбарасидан маънавий ва руҳий қувват олишган. Бухороликлар ҳам Баҳоуддин қабрини зиёрат қилиш уларга муқаддаслик нурини сочади, деб эътиқод қилишган бўлса, ҳукмдорларга иймон устунлари посбони сифатида қарашган. Бухоро амирлари Баҳоуддин Накшбандни ўзларининг ҳомийлари ва ҳимоячилари деб билишган ҳамда тахтга чиқишдан олдин ундан дуо сўраб мозорини зиёрат қилишган. Амирлар вафот этгач авлиёнинг қабридан унча узоқ бўлмаган

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрел

жойда дафн этила бошланган. Бу ерда шайбоний ва аштархоний хонлар, нақшбандия тариқатига эргашганлар, пирнинг шогирдлари ва давомчилари дафн этилган. Мозор Бухоронинг асосий зиёратгоҳи ҳисобланган.

Ҳар бир амир Баҳоуддин зиёратгоҳини обод қилиш, уни таъмираш, зиёратчиларга қулайлик яратувчи қўшимча биноларни қуришни бурч деб билган. Сўнгги амирлар зиёратгоҳда минора, карвонсарой, масжид барпо этишган. Ҳовузнинг шимолида мевали боғ ташкил қилинган.

Шайбонийлардан Абдуллахоннинг дафн этилиши билан Баҳоуддин Нақшбанд қабристонида подшоҳлар қабристони шаклана бошлайди. Умуман олганда тарихий мажмуанинг жанубий-ғарбий қисмида жойлашган дахмаи шоҳон-шоҳлар дахмаси XVI-XVII асрларда юзага келган. Аввало, дахма атамасига тўхталиб ўтиш жоиз. Даҳма – қабр устига тикланган дафн иншооти ҳисобланади. Даҳма атамаси араблар Ўрта Осиёга келгунга қадар зардуштийлар орасида кенг тарқалган бўлиб, ислом дини кириб келгач дафн иншооти маъносида ишлатила бошланган. Бухоро воҳаси некрополларида олиб борилган кўп йиллик археологик тадқиқотлар давомида даҳма кўринишига ўхшаш 50 дан ортиқ дафн иншоотлари аниқланган¹.

Баҳоуддин Нақшбанд тарихий мажмуасини ўрганиш Россия империяси давридан бошланган. Шу муносабат билан кўплаб тадқиқотчилар Бухорога ташриф буюришган. Бу даврга хос иккита илмий мақолани айтиб ўтиш мумкин. Биричиси А.А.Семенов иши бўлиб, форс тилидаги қўлёзмалар асосида Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанднинг ҳаёти ва фаолиятига батафсил тавсиф берилган². Иккинчи иш Н.Ситняковскийга тегишли бўлиб, у тарихий мажмуанинг қурилиши, ташкил топиши, қурилиш даврлари ва унинг хусусиятларини ўрганган. Ҳатто зиёратгоҳга ташриф буюрганида ўз кўзи билан кўрган сайлларни тавсифлаган³.

Можар олим Ҳерман Вамберининг “Бухоро ёхуд Мовароуннаҳр тарихи” асарига тўхталмасликнинг иложи йўқ. У етарли араб тилидаги манбалар, махсус кузатувлари, афсона ва ривоятлар асосида Баҳоуддин қабри олдида шаклланиб борган тарихий мажмуани қайта-қайта тилга олади⁴.

¹ Некрасова Е.Г. Бухарские дахмы // Общественные науки в Узбекистана. – 1995. № 5-6-7-8. – С.119.

² Семенов А.А. Бухарский шейх Баҳоуддин. – Москва., 1914. – С.202-210.

³ Ситняковский Н. Бухарская святыня мазар Баҳауддина / Протоколы заседаний и сообщения членов Туркестанского кружка любителей археологии №1-3 1899-1900 гг. – Ташкент, 1990. – С.48-55.

⁴ Вамбери Г. История Бохары и Трансоксании / Туркестанский сборник, т.70-71. – СПб, 1873.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**
Researchbib Impact factor: 11.79/2023
SJIF 2024 = 5.444
Том 2, Выпуск 4, 30 Апрел

Совет даврига келиб асосан В.В.Бартольд кенг қамровли масалалар, хусусан, ислом, диний таълимотлар, тариқат, унинг ташкил топиш сабаблари, Баҳоуддин фаолияти ва унга атаб барпо этилган мажмуа кабиларга эътибор қаратган. Урушдан кейинги йилларда зиёратгоҳдаги тарихий мажмуа кенг ёритилган ишлар юзага кела бошлади. Мажмуани тадқиқ этган ва тавсиф этган олимлар каторида Б.Н.Засыпкин⁵, В.А.Лавров⁶, В.Л.Воронина⁷, Р.И.Кочедамов⁸, Г.А.Пугаченкова⁹, Л.И.Ремпель¹⁰ ва бошқаларни санаш мумкин. Соф тавсифий характерга эга тадқиқотлар мажмуани визуал кузатиш натижасида юзага келган. 1947 йилда зиёратгоҳни ўрганган В.Н.Засыпкиннинг маълумотларига кўра, подшоҳлар қабристони олтига улкан тўғрибурчакли баланд ёдгорликлардан иборат бўлиб, деворларининг баландлиги 2,5 м.гача етган¹¹.

В.А.Лавров ва В.И.Кочемадов тарихий-меморий мажмуанинг лойиха чизмаларида кўпчилик обидаларни ёрқин акс эттиришган. Мажмуани яна ҳам кўпроқ тавсифи Г.А.Пугаченкова ва Л.И.Ремпель тадқиқотларида акс этган.

1962 йилгача мажмуада мусулмонлар диний идораси жойлашган. Мазкур даврларда мажмуа қайта-қайта таъмир этилган бўлсада, аммо ҳеч қандай лойиҳасиз, номукаммал даражада бажарилган. Нисбатан яхшироқ таъмир ишлари дахмаи шохонда 1980 йилда Бухоро вилоят ижроия қўмитаси тоширифи асосида маҳаллий аҳоли томонидан ҳашар йўли билан амалга оширилган¹². Кўплаб қабрлар ўзининг дастлабки жойидан қўчирилган. Кўплаб стеллалар, қабр безаклари йўқолган. Буларнинг барчаси объектда тадқиқотларни давом эттириш учун қийинчиликлар туғдирган.

1979 йилнинг декабр ойида археолог З.С.Нюкина дахмаи шохонда археологик тадқиқотларни олиб борган. Тадқиқотида ансамбл пойдевори ва композиция тарихини ўрганишни мақсад қилган. Тадқиқот натижалари дахмаларнинг ташкил топиш тарихининг асосий хусусиятларини юзага

⁵ Засыпкин Б.Н. Архитектура Средней Азии. – Москва., 1948. – С.113.

⁶ Лавров В.А. Градостроительная культура Средней Азии. – Москва., 1950.

⁷ Воронина В.А. Архитектурные памятники Средней Азии. Бухара, Самарканд. – Ленинград., 1989. – С.113.

⁸ Кочедамов Р.И. Городские водоемы Бухары и Самарканда // Архитектурное наследство. – Москва. – 1957. – № 8. – С.183-184.

⁹ Пугаченкова Г.А. Архитектурные заметки. К характеристике чертежей бухарского мастера XVI в // Искусство зодчих Узбекистана. – Ташкент., 1962. – С.198-200.

¹⁰ Ремпель Л.И. Выдающиеся памятники архитектуры Узбекистана. – Ташкент., 1958. – С.62-64.

¹¹ Засыпкин Б.Н. Ансамбль построек около мазар шейха Баҳауддина. Рукопись. 1947. Арх. ГлавНПУ. № Б 3730/3-36.

¹² Ўзбекистон Республикаси Маданий мерос агентлиги архиви. Б 5583/Г-15 ракамли ҳужжат. 13-варак.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**
Researchbib Impact factor: 11.79/2023
SJIF 2024 = 5.444
Том 2, Выпуск 4, 30 Апрел

чиқариш имконини берди. Даҳмаи шохон жанубий гуруҳ даҳмалари ва 1,2,3,4,5-даҳмаларга бўлиб ўрганилган. Дамларнинг ўлчами ҳар хил бўлиб, I-даҳма 24,2x13. II-даҳма 12,7x15,3. III-даҳма 15,2x12,5. IV-даҳма 22,8x12,9. V-даҳма 12,50x15,30 м.ни ташкил этган¹³. Ҳудудда қазилган 4 метрлик шурф натижалари даҳмаларнинг пойдевори 0,6 м.дан 1,25 м.гача бўлганини кўрсатган. Даҳма деворларининг қуий қисми 26x29x5 ўлчамдаги тўртбурчак пишган ғиштлардан таркиб топган. Деворнинг қалинлиги 0,9 м, силлиқланган мармар блоклар қалингиги эса 350 мм.

1949 йилда Шпаков, 1958 йилда Е.С.Рафаевичлар Даҳмаи шохонни катта ҳажмдаги фотосуратларини олган бўлиб, улар ҳозирда Ўзбекистон маданият вазирлиги ҳузуридаги бош илмий ишлаб чиқариш бошқармаси архивида сақланмоқда¹⁴. Шунингдек, мажмуанинг тўлиқ лойиҳаси 1924 йилда Штубург, объект плани 1938 йилда Зайнутдинов, бош лойиҳаси 1952 йилда В.М.Филимонов, топосъёмкаси архитектор И.Е.Плешневлардан томонидан бажарилган.

1978 йилда топографик-геологик бўлим томонидан даҳмаи шохонда топографик ва геологик-муҳандислик тадқиқотлари олиб борилган. Ҳудуднинг литологик қурилиши, тупроқ таркибининг физик ва геотехник таркиби асослари, пойдеворининг ҳолати, шунингдек, геоморфологик, геологик, гидрогеологик, сейсмик нутқаи назардан ўрганилган. Мазкур тадқиқот ишлари бўлим бошлиғи А.Р.Акименко, лойиҳанинг бош архитектори А.Галкин раҳбарлигига олиб борилган. Дала топографик ишлари гуруҳ раҳбари Ю.С.Митин томонидан ўтказилган. Лаборатория ишлари Л.А.Гладышева, геологик муҳандислик ишлари И.Н.Бурштейн томонидан бажарилган. Тадқиқотларга кўра ҳудуд сеймсмиклиги 7 балл деб хулоса берилган. Объектлар пойдевори эса айнан шу даражага чидамлиги эканлиги тасдиқланган.

Баҳоуддин Нақшбанд мажмуасининг қабристон қисми 4 гектар ҳудудни эгаллаган. Подшоҳлар қабристонида аштархонийларга тегишли учта даҳманинг тадқиқ этилиши уларни Субҳонқулихон (1680 – 1702) ва унинг хотини Пошшо-биби (у Ситорайи Моҳи Хоса номи билан машҳур бўлган) томонидан XVII асрнинг 90-йилларида курилганини кўрсатди. Имомқулихон

¹³ Ўзбекистон Республикаси Маданий мерос агентлиги архиви. Б 5583/Г-15 ракамли хужжат. 32-40 вараклар.

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Маданий мерос агентлиги архиви. Б 5583/Г-15 ракамли хужжат. 18-варак.

(1611-1642 йй.), Нодир Девонбеги (ХVII аср) каби тарихий шахсларнинг номлари ҳам дахмаларда битилган. Субхонқулихон ва унинг ўғли Убайдуллоҳон (1702 – 1711) даҳмалари тарҳи бир-бирига ўхшайди. Уларнинг жанубий қисмида қуббасимон коридор-вестибюль, унинг томида туйнуклар, шимолий деворида эса қуббасимон даҳмаларга олиб киравчи эшиклар жойлашган¹⁵. Даҳмаи шоҳондаги энг катта даҳма аштархоний Субхонқулихон (1702 йилда вафот этган)ни дағн этиш учун барпо этилган. 189 м² майдонни эгаллаган даҳма тўрт камерали бўлиб, дағн камераси 23 м², баландлиги эса 2,2 м.ни ташкил этган¹⁶.

Мажмуанинг жануби-шарқида жойлашган шоҳлар қабристони жанубга томон чўзилиб борган. Абдулазизхон хонақосидан жанубда, тарихий мажмуанинг марказида даҳмалар шаклидаги амирлар қабрлари ва бошқа йирик амалдорларнинг сағоналари ўрин олган.

Даҳмаи шоҳонда даҳмалар икки ва уч қатор бўлиб жойлашган. Даҳмалар икки қисмдан иборат бўлган. Дағн этиладиган маҳсус қисми ва унинг устидаги деворлар билан чегараланган майдон¹⁷. Шоҳлар даҳмаси мажмуами тўғрибурчакли алоҳида қабр тошларидан ташкил топган. Даҳмалар орасида шимол-жануб ва шарқ-ғарб йўналишларида йўлаклар ўтган. Даҳмаларнинг юза қисмига силлиқланган мармар тошлари икки панелли қаторларда горизонтал шаклда қўйилган. Қабрлар асосан “занжара” шаклида ўйилган кулранг ва оқ мармарлардан иборат. “Мадохил” шаклида ўйилган горизонтал кичик мармартошлар ҳам сақланиб қолган.

Даҳмалар тўғри бурчакли қурилма бўлиб, баландлиги 2,5-3 метр силлиқланган мармар плиткалардан иборат, ичкари қисми кўп камерали гумбазли бинолар йўлаклар билан боғланган. Даҳмаларнинг юқори қисми майдончаси нақшинкор, ўймакорлик асосида безатилган мармар панжаралар билан ўралган бўлиб, қабртошларда марҳумнинг исм шарифи, шажараси ва вафот санасии қайд этилган¹⁸.

Даҳмалар бир қаторда бўлсада, аммо бир биридан деворлар билан ажратилган. Мазкур даҳмалар жанубга томон чўзилиб борган. Деворларни

¹⁵ Некрасова Е.Г. Комплекс Даҳма-и шахан в ансамбле Баха ад-дина (даҳма Падшах-бии). 1990; Зоҳидов П.Хожа Баҳоуддин Нақшбанд меморий хазира. – Тошкент, 1993. – Б.8.

¹⁶ Некрасова Е.Г. Бухарские даҳмы // Общественные науки в Узбекистана. – 1995. № 5-6-7-8. – С.120.

¹⁷ Джуракулов Дж.М., Некрасова Е.Г., Ходжайов Т.К. Позднефеодальные некрополи Бухары как исторический источник. – Самарканд: СамГУ, 1991. – С.16.

¹⁸ Ўзбекистон Республикаси Маданий мерос агентлиги архиви. Б 5583/Г-15 ракамли хужжат. 10-варак.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**
Researchbib Impact factor: 11.79/2023
SJIF 2024 = 5.444
Том 2, Выпуск 4, 30 Апрел

тиклашда кулранг мармардан фойдаланилган. Шарқий томонда, Боби салом дарвозасидан кирилганда Баҳоуддин Нақшбанд қабри ўрин олган.

Асосий мармар йўлак (эни 2 м)дан жанубда мусулмонларнинг қабристони жойлашган бўлиб, тўрт аср давомида дарвешлар, сўфий жамоалари аъзолари, ҳатто қишлоқ аҳолиси дағн этилган. Хонақодан ғарб томонда жойлашган амирларнинг аёллари қабристони мармар дахмалар ва сағаналар шаклида барпо этилган.

Мармар йўлакнинг шарқий қисм иморатлари ва унга туташ дахмалар шурф қазилиши натижасида XVII-XVIII асрларга тааллуқли эканлиги аниқланди. Йўлакнинг ғарбий қисми сал кейинроқ, тахминан XVIII-XIX асрларга қурилган. Мармар йўлакдан жанубда жойлашган қабристон ўрганилмаган. XX асрнинг 90-йилларига қадар унда қишлоқ аҳолиси дағн этилган. Қабрлар қатлами уч юз йил давомида устма уст қўйиб келинган.

Баҳоуддин Нақшбанд зиёратгоҳини ўрганиш фақат бир томонлама эмас, балки турли фанлар доирасида илмий тадқиқ этилганини кўрсатмоқда. Зиёратгоҳдаги дахмаи шохон-шоҳлар дахмаси тадқиқотчилар диққат марказида бўлган обьект саналган. Шунинг учун тарихчи, археолог, этнограф санъатшунос, архитектор, геолог, картограф, топограф, сейсмолог, фотограф, эпиграфшунос ва некрополшунослардан томонидан ўрганилган. Махсус ўрганилган тадқиқот натижалари Баҳоуддин Нақшбанд зиёратгоҳида асрлар давомида шаклланган подшоҳлар қабристони ҳақида кенг қамровли хуносча чиқариш ва атрофлича маълумотлар олиш имконини берди.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрел

**Дахмаи шохондаги Бобои салом дарвозасига олиб борувчи асосий
мармар йўлак. ЎзР Маданий мерос агентлги архивидан.**

**Дахмаи шохонни юқоридан кўриниши. ЎзР Маданий мерос агентлги
хивидан.**

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрел

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрел

**Дахмаи шохонни Боби-салом дарвозаси томондан кўриниши. ЎзР Мада
мерос агентлги архивидан.**

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Некрасова Е.Г. Бухарские дахмы // Общественные науки в Узбекистане. 1995. № 5-6-7-8. – С.119.
2. Семенов А.А. Бухарский шейх Бохауддин. – Москва., 1914. – С.202-210.
3. Ситняковский Н. Бухарская святыня мазар Бахауддина / Протоколы заседаний и сообщения членов Туркестанского кружка любителей археологии № 1899-1900 гг. – Ташкент, 1990. – С.48-55.
4. Вамбери Г. История Бухары и Трансоксании / Туркестанский сборник, том 71. – СПб, 1873.
5. Засыпкин Б.Н. Архитектура Средней Азии. – Москва., 1948. – С.113.
6. Лавров В.А. Градостроительная культура Средней Азии. – Москва., 1955.
7. Воронина В.А. Архитектурные памятники Средней Азии. Бухара. Самарканд. – Ленинград., 1989. – С.113.